

АНТИКОЛОНІАЛЬНИЙ ДИСКУРС ОУН/УПА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ ЗА ЄВРОПЕЙСЬКУ ІДЕНТИЧНІСТЬ

Створений радянською пропагандою образ «бандерівців» нівелював визвольну та антиколоніальну складову діяльності ОУН і УПА. Виступ українців на захист свого європейського вибору актуалізували антиколоніальний дискурс націоналістичного руху, що знайшов своє відображення у поборюванні «радянськості» як певної форми менталітету. Символічним актом цього став феномен «ленінопаду».

Ключові слова: національна ідентичність, Євромайдан, ОУН і УПА, ленінопад, політика пам'яті, дискурс.

Якось німецький дослідник українського націоналістичного руху Франк Гольчевські зауважив: «... питання про місце ОУН/УПА в українській історії аж ніяк не є лише історичною проблемою, воно істотно сприяє розумінню сучасної української нації та державності. Подобаються комусь ці організації чи ні — вони зробили внесок у сприйняття українцями себе як нації...»¹. Це спостереження найбільш точно відбиває суть суспільно-історичних дискусій довкола проблеми ОУН/УПА. Сформований в умовах Холодної війни історичний наратив українського визвольного руху став заручником упереджених оцінок, застрягнувши на лінії протистояння двох взаємовиключних дискурсів — радянського та антирадянського. Апологетична традиція сформована українською повоєнною еміграцією США та Канади де-факто продовжувала конкурувати з модифікованою версією радянської пропаганди, деукраїнські націоналісти поставали в образізрадників-колабораціоністів.

ОУН/УПА разом з націоналістичними рухами колишніх прибалтійських республік Радянського Союзу опинилися в епіцентр «війн пам'яті» за переосмислення спадку Другої світової війни. Наявний суспільно-політичний поділ змушував поміркованих дослідників, якіне підтримувати певну сторону, ставити питання в такій площині аби якомога більше дистанціюватися від політики, особливо якщо питання стосувалося право-радикальної ідеології ОУН, подій Волинської трагедії та Голокосту. Ці темистали не тільки об'єктом наукових досліджень, але й потужним знаряддям дискредитації українського визвольного руху, а разом і українців вцілому. Усталена і штучно підтримувана певними

* Примаченко Яна — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України.

¹ Гольчевські Ф. Суперечлива традиція: ОУН/УПА та націєтворення // Україна. Процеси націєтворення / Упор. А. Каппелер. — К.: К.І.С., 2011. — С. 307–308.

внутрішніми та зовнішніми політичними силами традиція висвітлення історії ОУН/УПА в формі бінарної опозиції «звинувачення — виправдання» гальмувала процес деколонізації історії, що розпочався після проголошення незалежності України, створюючи простір для різного роду маніпуляцій. Репресований за радянських часів дискурс ОУН/УПА так і не був реабілітований, залишаючись заручником стійких ідеологем. На тлі постійних інвектив, усвідомлення внеску українського визвольного руху в українську національну ідентичність відійшло на другий план. Проблема ОУН/УПА розглядалася переважно в регіональній прив'язці до Галичини.

Російська інтервенція в Україну, якій передувала перемога Євромайдану, сколихнула весь світ, зрушила геополітичну рівновагу досягнуту після розпаду СРСР та поставила під загрозу всю повоєнну систему міжнародної безпеки. Україна стала об'єктом пильної уваги усього світу. Інтерпретація революційних подій постійно піднімала питання ролі українських правих, чий червоно-чорний прапор та вітання «Слава Україні! — Героям Слава!» стали однією з візитівок Євромайдану, символічним уособленням боротьби українців за європейський вибір. Актуалізація західноукраїнського регіонального дискурсу ОУН/УПА в контексті вибору Україною європейського вектору розвитку черговий раз збурила дискусію щодо слабкості української національної ідентичності, штучності української держави та неминучості її дезінтеграції. Опоненти Євромайдану вважали його нерепрезентативним. Наголошували, що він представляє лише інтереси українського Заходу. Цим пояснювалась і присутність на Майдані націоналістичної символіки, яка в українській суспільній свідомості міцно пов'язана з Галичиною. Російська пропаганда, що в своїй основі є модернізованою версією старих радянських дискурсів, подавала події української революції гідності як перемогу фашистів-бандерівців. Поширена в російській історико-політичній думці концепція «трьох Україн»² посіла чільне місце в російському медійному просторі. Інспіровані Росією заворушення в південно-східній Україні були представлені у формі громадянського конфлікту, де проросійський південний схід протистоїть очоленій фашистами-бандерівцями «київській хунті». Такий потік російської дезінформації черговий загострив дискусії довкола ОУН/УПА.

Формування національної ідентичності в Україні, власне як і сам державотворчий процес, носили запізнілий характер, що відобразився у формі навздогінної націоналізації всіх сфер суспільного життя. Цей процес нерівномірно охопив регіони України. Наявність двох конкурентних моделей пам'яті (української / самостійницької та пострадянської / малоросійської), відсутність лінійності в державній політиці пам'яті, експлуатація політичними елітами регіо-

² Концепція «трьох Україн» розглядає українську державність як штучне утворення, що об'єднує три різні в історико-культурному сенсі регіони: Центральну Україну (Малоросія/Гетьманщина), південно-східну Україну (Новоросію) та Західну Україну. Новоросія розглядається російськими політичними елітами як культурно і історично споріднена з Росією територія. (Див.: Новоросія... что за земля? (Інтерв'ю з А. Окарою) // Сайт Радіо Свобода [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.svoboda.org/content/article/25363270.html> Дата доступу: 26.04.2014)

нальних ідентичностей для творення негативного образу іншого з метою мобілізації власного електорату не сприяли процесу національної консолідації.

За таких умов двадцять років посткомуністичних трансформацій мали невтішний результат. Український історик Микола Рябчук вважає, що наслідком відсутності послідовної гуманітарної політики держави стали діаметрально протилежні уявлення українських громадян про своє минуле, майбутнє та ідентичність. Ідеологічний поділ українського суспільства загальмував процес формування української політичної нації³. Відділившись від імперії політично, пострадянська, чи за означенням Рябчука, «креольська» ідентичність не пройшла культурного і ментального процесу деколонізації⁴. При цьому він зауважує, що пластичність амбівалентних ідентичностей, до яких належить і «креольська», дозволяє успішно їх націоналізувати за умови розумної державної політики⁵.

Будучи фундаментальною основою повноцінного життя та розвитку соціуму, національна ідентичність містить комплекс цінностей, що виконують інтегративні та мобілізаційні функції і є необхідною умовою для поступу національної спільноти⁶. Проте, не всі дослідники вбачають у потужних регіональних ідентичностях перепони для національної консолідації. Британський історик Рорі Фіннін, аналізуючи протест українців проти зміни президентом Януковичем проєвропейського курсу, виступив з критичними зауваженнями щодо аналітичної цінності концепту національної ідентичності для таких «внутрішньо розмаїтих країн» як Україна. Адже сама по собі теза про «слабкість» української ідентичності «нездатна глибше пояснити історичну появу України чи адекватно описати її існування та політичну динаміку». Більш того, відчуття належності до певної спільноти «понад мовою, етнічністю, віровизнанням чи навіть історичним досвідом» вказує на те, що українська національна ідентичність «може бути одним із найвпливовіших та найнедооціненіших соціокультурних феноменів такого штибу в модерній європейській історії. Кидаючи виклик геополітичній гравітації, вона дала змогу створити із периферій декількох імперій поліетнічну, полілінгвальну та поліконфесійну державу, яка нині є територіально найбільшою на європейському континенті»⁷.

³ *Рябчук М.* «Сяк-так, абияк»: двадцять років посткомуністичної трансформації в Україні // Україна. процеси націєтворення / Упор. А. Каппелер. — К.: К.І.С., 2011. — С. 391.

⁴ Там само. — С. 387.

⁵ *Рябчук М.* Україна має показати, що вона здатна плисти / Микола Рябчук // Історичний портал [historians.in.ua](http://www.historians.in.ua) [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/intervyu/1136-mykola-riabchuk-ukraina-maie-pokazatyshcho-vona-zdatna-plysty>. — Дата доступу: 24.04.2014.

⁶ *Нагорна Л.* Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. — К., ПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. — С. 235

⁷ *Фіннін Р.* Українці: сподівано-несподівана нація / РоріФіннін // Портал видавництва «Критика» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/articles/ukrayintsi-spodivano-nespodivana-natsiya/> — Дата доступу: 06.12.2013.

Події на Донбасі підтвердили справедливість тверджень Фінніна. Відсутність широкої підтримки сепаратистського руху, прагнення більшості громадян жити в єдиній Україні вказують на безпідставність тези щодо слабкості української ідентичності. Україна, як і решта пострадянських країн, зіткнулася з кризою ідентичності, що є характерною для транзитних суспільств. Отже, в українському випадку більш коректно казати не про слабкість національної ідентичності, а про її кризу. Після розпаду СРСР, що зумовив світоглядну кризу, українське пострадянське суспільство, за відсутності пропозиції від еліт, потребувало часу аби «знизу» виробити і сформулювати новий об'єднавчий концепт. Подолання радянської спадщини було однією з необхідних передумов цього процесу.

Українська державна політика пам'яті пройшла складний шлях. Львівський історик Ярослав Грицак описав його за допомогою трьох «А» — амнезія, амбівалентність, активізація: від національного забуття через паралельне існування радянського і національного до активізації етнічної національної складової, що була неоднозначно сприйнята певними суспільними групами⁸. За президенства В. Януковича політика пам'яті набула виразних рис реанімації «старої героїзованої радянської спадщини», що відбувалася «на тлі розмивання української ідентичності російською». Український дослідник Владислав Гриневич влучно означив цей вектор оксюмороном «вперед у минуле»⁹. Повернення режимом Януковича в суспільно-політичний дискурс радянських дискримінаційних щодо українства практик (іншування Галичини, образ бандерівців-фашистів, мовний закон Ківалова — Колісниченко)¹⁰ змусив українське суспільство задіяти компенсаторні механізми, які й забезпечили успіх Всеукраїнського об'єднання «Свобода» — ідейних послідовників ОУН і УПА — на парламентських виборах 28 жовтня 2012 р.¹¹. Подальше нехтування суспільною думкою та різке згортання проєвропейського курсу під тиском Москви вивели на Майдан українське студентство, цинічний розгін та побиття яких стали початком Євромайдану як широкого суспільного явища.

Аналізуючи природу протесту Євромайдану, дослідники виокремлюють його антиколоніальну та національно-визвольну складову. Рябчук вважає революцію спробою українців вирішити питання «культурно-ментальної емансипації

⁸ Грицак Я. Історія і пам'ять: амнезія, амбівалентність, активізація // Україна. процеси націєтворення / Упор. А. Каппелер. — К.: К.І.С., 2011. — С. 367.

⁹ Гриневич В. Війна за війну // Критика. — 2012 (XVI) — червень 6(176). — С. 21.

¹⁰ Колесниченко предлагает сажать в тюрьму за героизацию ОУН–УПА / Вадим Колесниченко // Сегодня. [Электронный ресурс]. — 2013. — 8 мая. — Режим доступа: <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/Kolesnichenko-predlagaet-sazhat-v-tyurmu-za-geroizaciyu-OUN-i-UPA-434918.html>. — Дата доступа: 08.05.2013; Закон України «Про засади державної мовної політики» // Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс] — Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>. — Дата доступа: 01.02.2014.

¹¹ Як виглядатиме склад нового парламенту // Сайт BBC Україна. [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2012/11/121113_parliament_2012_nk.shtml. — Дата доступа: 13.11.2012.

від «русского мира», яка б дозволила назавжди порвати зі своїм статусом неокolonії¹². Цю думку підтримує український політолог Антон Шеховцов. Він проводить аналогії між сьогодишньою Україною та повоєнною Австрією, яка, як і Україна, продовжувала де-факто бути окупованою попри проголошення незалежності. Проте, ця окупація, в українському випадку, мала не зовнішній, а внутрішній характер. Для старих радянських управлінських еліт незалежна Україна створила більш сприятливі умови для реалізації їхніх бізнес-інтересів. Латентна «окупація» та незрілість українського суспільства зумовила досить безконфліктне існування протягом понад 20-ти років. Вихід на політичну арену нового покоління, яке, за наявних умов, не мало перспектив гідно життя у власній країні порушило відносний спокій українського буття. Шеховцов викремлює щонайменше чотири складові української революції: 1) демократичну (проти авторитаризму, свавілля міліції та можновладців); 2) антиколоніальну (проти імперіалістичних зазіхань Росії та ментальності «совка»); 3) соціальну (за соціальну справедливість, проти корупції) 4) ліберальну (за європейський цивілізаційний вибір)¹³.

Німецький історик Леонід Люкс та американська дослідниця Марсі Шор також проводять історичні паралелі, які відсилають нас вже до класичного прикладу національно-визвольної боротьби. В фокусі їхнього порівняльного аналізу незалежна Україна і комуністична Польща постають як російські / радянські «зовнішні колонії». Подібність польського руху Солідарність й Євромайдану дослідники вбачають насамперед в інтегративній ідеї національного спротиву окупантові, що дозволив об'єднати різні політичні угруповання. Шор називає український майдан громадянським суспільством в посиленій формі. Етнічна, релігійна, мовна, соціоекономічна, поколіннева та ідеологічна строкатість Майдану, на думку американської дослідниці, нагадує Армію Дому або Солідарність. Ці великі польські рухи опору також включали широкий спектр учасників «від правіці до лівиці — які за інших обставин навряд чи опинилися б в одному таборі»¹⁴.

Поява символіки ОУН/УПА, власне як і антиколоніального дискурсу визвольного руху, які були привнесені на Майдан представниками молодого покоління, стала закономірним наслідком, насамперед не ідеологічних, а світоглядних позицій української революції гідності, які були антиколоніальними в широкому сенсі цього означення. Великий мобілізаційний потенціал національно-визвольної боротьби дозволив згуртувати різні за своїми політичними

¹² Рябчук М. Україна має показати, що вона здатна плисти...

¹³ Шеховцов А. Украинская революция — европейская и национальная // Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры [Электронный ресурс]. — 2013. — № 2. — С. 27–30. — Режим доступа: <http://www1.ku-eichstaett.de/ZIMOS/forum/inhalttruss20.html>. — Дата доступа: 10.06.2014.

¹⁴ Шор М. Солідарність приголомшених: чому Польща розуміє Україну // Історичний портал [historians.in.ua](http://www.historians.in.ua) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/1154-marsi-shor-solidarnist-pryholomshenykh-chomu-polshcha-rozumiie-ukrainu>. — Дата доступу: 10.05.2014.

переконаннями групи. Націоналісти, як радикальні так і помірковані, стали невід'ємною частиною Майдану, адже, як зауважує Рябчук — не буває націоналізму без націоналістів¹⁵.

Подібність українських суспільних процесів 2013/14 рр. до польських доби Солідарності не вичерпується лише внутрішніми чинниками. Люкс відмічає, що Польща завжди відігравала роль слабкої ланки у зовнішньому поясі безпеки СРСР. Саме з неї розпочався демонтаж радянської системи у Центральній Європі. Оскільки незалежна Україна, особливо після Помаранчевої революції 2004 р., уподібнилася комуністичній Польщі часів Солідарності, то російська інтервенція є останньою спробою колишньої імперії втримати статус кво на території пострадянського простору¹⁶.

Суголосність ментальних викликів середини ХХ ст. та українських реалій осені-зими 2013/14 р. полягала в унікальній можливості вирватися зі сфери російського цивілізаційного впливу та звільнитися від радянського спадку. Після фактичної реанімації старих радянських дискурсів і практик поняття російський і радянський знову стали синонімічними. У оунівському періодичному виданні «За вільну Україну!» українські націоналісти чітко зазначали: «Хочемо вільної, не від кого незалежної української держави!», «Хочемо самі рішати про своє життя, про свою землю і свої порядки!», «Хочемо щоб Українська земля була соборною!», «Хочемо щоб в Українській Державі не було ні багатих, ні бідних, ні панів ні буржуїв — не пролетарів і жебраків, а в українському народі не було ніяких клас!»¹⁷. Отже програма побудови вільного соціально справедливого ладу бачилася в чіткій взаємозалежності від створення незалежної України. Якщо перший пункт націоналістичної програми — здобуття Української Самостійної Соборної Держави (УССД) — був виконаний, то решта — ні. Євромайдан підняв питання наповнення української державності українським «контентом» — її духовної, культурної і політичної емансипації.

Розуміння спільності інтересів всіх громадян України незалежно від їх національної приналежності на шляху побудови соціально справедливого ладу відсилають нас до антиколоніальної спадщини ОУН зразка 1943 р., що проголошувала ліберальне гасло «Свобода народам — свобода людині!». Відмова від етнічного принципу нації на користь територіального, залучення до боротьби з «московським імперіалізмом» представників всіх народів СРСР та гарантії прав національних меншин відбиває той ментальний зсув, що відбувся в ідеології ОУН під час Другої світової війни. В преамбулі до постанов III Надзвичайного Великого Збору ОУН зазначається:

¹⁵ *Рябчук М.* Україна має показати, що вона здатна плисти...

¹⁶ *Люкс Л.* Стремление «забытой части» старого континента к «возвращению в Европу» на примере послеялтинской Польши, Евромайдане и Русских европейцев / Леонид Люкс // Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры [Электронный ресурс]. — 2013. — № 2. — С. 21–22. — Режим доступа: <http://www1.kueichstaett.de/ZIMOS/forum/inhaltruss20.html>. — Дата доступа: 10.06.2014.

¹⁷ Чого ми хочемо! // За Українську державу! [Електронний ресурс]. — 1942. — 1 квітня. — С. 7. — Режим доступу: <http://avt.org.ua/index.php/viewDoc/2037/>. — Дата доступу: 26.06.2014.

«Борючись за визволення українського народу, ОУН організує політичну співпрацю з другими поневоленими народами вже сьогодні і буде співпрацювати з усіма вільними народами в майбутньому. Але основою цієї співпраці є тільки взаємна пошана і визнання права всіх на вільне життя. Історичну еволюцію нації в монолітну суспільність хоче ОУН прискіпати знищенням всіх економічних і соціальних нерівностей. ... Ідеалом нової суспільності є вільна одиниця. Вільний почин людини буде основною рушійною силою суспільного життя.

....

Українська держава — це добро всіх громадян України, тому за неї мусять всі боротися. ... сьогодні небезпека грозить всьому народові, тому всі його сини мусять стати до боротьби»¹⁸.

Саме тоді ОУН вперше задекларувала свою прихильність ліберальним цінностям. Попри присутність на Майдані правих радикалів, домінуючим залишався ліберальний підхід. Представники різних національностей об'єдналися довкола спільної ідеї достойного життя у вільній від внутрішнього і зовнішнього окупанта Україні. Антиколоніальна складова української революції гідності була цілком суголосна з аналогічною складовою дискурсу ОУН. Організаційне оформлення Самооборони Майдану — створення сотень за національною ознакою — свідомо чи ні наслідувало практику УПА.

Усвідомлення того факту, що націоналістична символіка і гасла Майдану відсилають нас до демократичної платформи українського визвольного руху, важливе для розуміння ціннісних орієнтирів української революції гідності. Канадський діаспорний історик Степан Величенко застерігав від ототожнення всього Євромайдану з крайніми правими, які також виводять свої ідейні корені з ідеології ОУН, адже подібне спрощення містить небезпеку повторення старих радянських пропагандистських гасел¹⁹.

Підтримка українськими правими, насамперед ВО «Свобода», проєвропейського вибору зумовлена інтелектуальною традицією українською правими. Попри спроби засновників ОУН наслідувати приклад західноєвропейських тоталітарних націоналістичних рухів, українські націоналісти все ж таки залишалися національно-визвольним рухом недержавної нації. Відповідно, ті завдання, що стояли перед ОУН, а згодом і перед УПА, вимагали відійти від практики

¹⁸ Матеріали III Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів (С. Бандери) // Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. Т. III. / Упоряд. Т. Гунчак, Р. Сольчаник. — Нью-Йорк: Пролог, 1983. — С. 63–64.

¹⁹ *Величенко С.* Чому українці мають обрати неоліберальний капіталістичний ЄС, а не неоліберальний капіталістичний Євразійський союз Путіна // Історичний портал historians.in.ua [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://historians.in.ua/index.php/dyskusiya/1126-stepan-velychenko-chomu-ukraintsi-maiut-obraty-neoliberalnyi-kapitalistychnyi-vec-a-ne-neoliberalnyi-kapitalistychnyi-eyvraziyskiy-soiuz-putina>. — Дата доступу: 14.04.2014.

інтегрального націоналізму як такої що є неефективною для досягнення поставлених цілей. Здобуття незалежної держави було єдиним в чому українські націоналісти були послідовними, тоді як дискурси та практики швидко еволюціонували. Інтелектуальна традиція ОУН не є монолітною. Протягом своєї історії організація пережила дві потужні ідеологічні кризи внаслідок яких постали три фракції: мельниківців, бандерівців та двійкарів. Саме останні продовжили розвивати демократичну традицію ОУН, проте на еміграції вона не стала домінуючою. Консервування ідеології ОУН (б) зразка міжвоєнної доби на еміграції пов'язано головним чином з постатями С. Бандери та Я. Стецька, які внаслідок ув'язнення німцями на початку війни не пройшли ідеологічної еволюції.

Звернення сучасних українських правих до інтелектуальної спадщини ОУН/УПА вносить певне сум'яття, оскільки в різні періоди різні фракції, а іноді навіть й одна й та сама фракція, сповідували досить відмінні в ідеологічному плані погляди: від екстремістських до помірковано-ліберальних. Проте на всіх етапах існування ОУН головною була національно-визвольна складова руху, що є суттєвою відмінністю українського націоналізму від західноєвропейського. Ця відмінність є ключовою для розуміння контексту української революції гідності.

Створений радянською пропагандою негативний образ фашистів-бандерівців, перетворився на ідеологічний жупел, який прислужився пострадянським елітам в нових політичних умовах.

Певним чином актуальність антиколоніального дискурсу визвольного руху продукувалася самооповедінкою режиму Януковича, який не просто вдався до наслідування радянської пропаганди, але й використовував проти Майдану ту ж саму тактику, що й СРСР проти ОУН/УПА. Набір методів, що в сучасній військовій теорії отримало назву гібридної війни, досить широко використовувалися НКВД для упокорення Західної України уповоєнний період.

Застосування старих радянських пропагандистських практик щодо активістів Євромайдану знайшло своє відображення у навішуванні на них ярликів фашистів. Паралельно з пропагандою застосувалися відпрацьовані у боротьбі проти ОУН і УПА прийоми НКВДт. зв. «стрибки» — «підшивання» відділів НКВД під українських повстанців. Колишній учасник руху, історик Петро Мірчук так описує ганебну практику «стрибків»: «З найгіршого місцевого елемента, зі звільнених від судової відповідальності кримінальних злочинців, а також з морально заламаних одиниць організує НКВД “істребителініе отряди”, звані загально — стрибки. ... Вони ... найбільше знущалися над населенням під час погромних акцій, розстрілювали безборонних людей, грабили майно своїх сусідів»²⁰. Тож як бачимо «тітушки» аж ніяк не були «ноу-хау» режиму Януковича — радянський тип мислення продукує певну парадигму дій.

Мірчук наголошував, що різного штибу провокації були улюбленим методом радянських спецслужб. Відзеркалення старих радянських практик спостерігалось протягом всього протистояння режиму Януковича і Євромайдану. До

²⁰ Мірчук П. Українська Повстанська Армія (1942–1952). — Мюнхен — 1953. С. 139–141.

таких можна віднести спровоковане зіткнення навулиці Банковій 1 грудня 2013 р., коли невідомі під виглядом активістів Майдану таранили міліцейський кордонгрейдером, що дало привід «Беркуту» застосувати силу для розгону демонстрації²¹. Отже, актуалізація антиколоніального дискурсу українського визвольного руху стала закономірним наслідком реанімації режимом Януковича старих радянських практик.

Нове прочитання Шевченкової спадщини під час Євромайдану, який збігся у часі зі святкуванням 200-ї річниці від дня народження поета, також відсилає нас до антиколоніальних практик українського визвольного руху, який активно боровся з колонізацією українського культурного простору Москвою. Оунівські публіцисти виступали проти змазування національних моментів в творчості таких велетнів української літератури як Т. Шевченко та Леся Українка. Особливий пієтет до Шевченка, як національного пророка, знайшов своє відображення у деконструкції створеного радянським літературознавством образу Шевченка — «друга братнього російського народу» та акцентуаційна соціальному протесті в творчості поета²². Як свого часу ОУН, так і Майдан реанімував антиколоніальну складову творчості Шевченка. Неканонічний осучаснений образ поета постав у вигляді протестувальника Майдану та супер-героя²³.

Повалення пам'ятників Леніну, як символ деколонізації українського культурного і політичного простору мають прямі аналогії з антиколоніальним дискурсом націоналістичного руху, який надавав великого значення боротьбі «за душу українського народу, за його ідейне обличчя»²⁴. За підрахунками української журналістки Ірини Вінчук з 8 грудня 2013 р. по 4 квітень 2014 р. в Україні було зруйновано понад 330 пам'ятників Леніну та понад десяток пам'ятників іншим радянським партійним діячам. Авторка виводить взаємозалежність між ленінопадом і рівнем національної свідомості громадян, відмічаючи, що Донецька область залишилась єдиною в Україні, де не було знесено жодного пам'ятника Леніну²⁵. Подібну думку підтримує і український публіцист Сергій Грабовській, який порівнює ленінопад зі скиненням язичницьких ідолів,

²¹ Бутусов Ю. Банкова, 1 грудня: хроніка провокації // Дзеркало тижня. [Електронний ресурс] — 2013. — 6 грудня. — Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/internal/bankova-1-grudnya-hronika-provokaciyi-_html. — Дата доступу: 6.12.2013.

²² Лугова З. І. Національна політика червоної Москви в Україні // І. Ідея і чин. [Електронний ресурс]. — 1943. — № 3. — С. 16. — Режим доступу: <http://avt.org.ua/index.php/viewDoc/11940/> — Дата доступу: 30.05.2014.

²³ Федорук О. Символи і образ Шевченка на Євромайдані // Відео-лекція. Наукове товариство ім. Т. Шевченка [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=GGS00CSC9T4>. — Дата доступу: 30 квітня 2014 р.

²⁴ Вировий М. В. Україна і Росія // Ідея і чин. [Електронний ресурс]. — 1943. — № 3. — С. 8. — Режим доступу: <http://avt.org.ua/index.php/viewDoc/11940/> — Дата доступу: 30.05.2014.

²⁵ Вінчук І. Пам'ятники та назви на честь радянських керівників продовжують приковувати Україну до покійної держави // Портала газети «Комментарии» [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://kyiv.comments.ua/article/2014/04/09/090100.html>. — Дата доступу: 09.04.2014.

коли міфи руйнуються разом з їхнім падінням²⁶. Дійсно «ленінопад» є уособленням поборення радянськості. Проте, характерне для публіцистики спрощення не дає відповідь на питання чому ми маємо саме таку динаміку ленінопаду, адже не тільки Донбас але й вся південно-східна Україна в цивілізаційному плані трактувалася більшістю дослідників як ареал пострадянської ідентичності. Останнє підтверджували й електоральні вподобання мешканців південного сходу України, які традиційно підтримували Партію регіонів та В. Януковича. Пошук відповіді знов відсилає нас до проблеми історичної пам'яті.

Українська дослідниця Лариса Нагорна, досліджуючи процес освоєння культурного ландшафтув незалежній Україні, відмічала, що регіональні еліти як мають змогу звернутися до чотирьохкультурних пластів: 1) «губернського», що романтизує царські часи та російської еліти; 2) «радянського» з акцентом на патерналізм та апелюванні до трудівника; 3) «патріотичного», що звертається до традицій української незалежності та її героїв; 4) «міщанського», який апелює до повсякденності та обивателя. І якщо на Заході домінує «патріотична» складова, то наявність «радянського шару» в ландшафті і топоніміці міст в Центрі і на Сході все ще присутня. Ліквідаторські настрої Центру, щодо радянського шару, були реалізовані під час ленінопаду, тоді як охоронні настрої Сходу так і залишились домінуючими. Причину цього Нагорна вбачає в тому, що багато мешканців регіону вважає, що викреслення історії Донбасу радянського періоду і образу «володаря надр» рівноцінно створенню «чорної діри» на шкалі соціальних цінностей²⁷. Отже, ми можемо констатувати наявність проблеми саме в тому регіоні, де історична пам'ять не має іншої альтернативи окрім радянської, як у випадку Донбасу. Відсутність іншого окрім радянського історико-культурного пласту, все ж не означає неможливість подолати радянську ментальність й вийти із полону ностальгії за СРСР. Поняття «радянського» у свідомості носіїв пострадянської/ малоросійської ідентичності міцно переплетено з Росією та «руським миром». Осмислення досвіду української радянської державності у її регіональному вимірі на Донбасі може бути виходом з цієї ситуації.

Деколонізаційні процеси в Україні запуснені Євромайданом рухаються за траєкторією з заходу і на схід. Від носіїв антиколоніального дискурсу націоналістичного нарративу через центр з його феноменом «ленінопаду», як поборовання радянськості на схід, де люди попри ризики виходили на мітинги за єдину Україну під державними прапорами. Адже саме державність є найвищою цінністю будь-якого антиколоніального спротиву. Усвідомлення власної державності, як цінності у східних регіонах України призвело до дедалі виразнішого артикулювання інтегруючої складової української національної ідентичності та її європейського цивілізаційного вибору, яку умовно можна

²⁶ Грабовський С. «Ленінопад»... як інтенсивне лікування від соціальної шизофренії // День. [Електронний ресурс]. — 2014. — 24 квітня. 24 квітня. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/blog/suspilstvo/leninopad-0>. — Дата доступу: 24.04.2014.

²⁷ Нагорна Л. Історична пам'ять... — С. 256–257.

окреслити як «Україна — території нашої сили і свободи»²⁸. Українці у боротьбі з російською інтервенцією шляхом втрат, спроб і помилок поступово формулюють кредо своєї національної ідентичності, інтегруючи репресовані дискурси і наповнюючи старі гасла і символи новими значеннями.

АНТИКОЛОНИАЛЬНЫЙ ДИСКУРС ОУН И УПА В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ КОНТЕКСТЕ БОРЬБЫ ЗА ЕВРОПЕЙСКУЮ ИДЕНТИЧНОСТЬ

Созданный советской пропагандой образ «бандеровцев» нивелировал освободительную и антиколониальную составляющую деятельности ОУН и УПА. Выступление украинцев в защиту своего европейского выбора актуализировали антиколониальный дискурс националистического движения, что нашло отражение в борьбе с «советскостью» как определенной формой менталитета. Символическим актом этого стал феномен «ленинопада».

Ключевые слова: национальная идентичность, Евромайдан, ОУН и УПА, ленинопад, политика памяти, дискурс.

ANTI-COLONIAL DISCOURSE OF OUN AND UPA IN THE MODERN UKRAINIAN CONTEXT OF THE STRUGGLE FOR EUROPEAN IDENTITY

The image of «Banderivtsi» made by Soviet propagandas smooth over liberating and anti-colonial components of OUN and UPA activity. Ukrainian uprising in defense of the European choice updated anti-colonial discourse of nationalistic movement reflected in the overcoming of Soviet mentality. The phenomenon of «Leninopad» (fall of Lenin monuments) became the symbol of that act.

Keywords: national identity, Euromaidan, OUN and UPA, leninopad, memory politics, discourse.

²⁸ Висловлю подяку Ларисі Якубовій за це формулювання.